

MARIE KOUTNÁ

ÚLOHA PARODIE VE VÝVOJI SATIRICKÉ LITERATURY

Ač se o literárních druzích hovoří téměř dvě a půl tisíciletí, nemůžeme říci, že jsou prozkoumány. Teoretikové se v názorech na ně značně rozcházejí. Vycházejí z Darwina, F. Brunetière soudil, že literární druhy jsou nositeli literárního vývoje. B. Croce je odmítal tvrdě, „že se geniální umělec vysmívá svým dílem pevně stanovenému literárnímu druhu“. Literární věda se však o druhy nepřestala zajímat. Věnovala jim třetí mezinárodní kongres v Lyoně r. 1939. Také v sovětské vědě se o nich hodně uvažuje a píše, např. o poemě, satíře a pod. Výbor slavistického kongresu v Sofii se rovněž obrací k zájemcům s otázkou, „jaká je úloha druhů ve vývoji starých slovanských literatur?“. Literární vědci se zřejmě kloní k názoru, že některé literární druhy se zdály umělcům slova zvláště vhodné k vyjádření nových myšlenek a že tím zasáhly velmi výrazně nejen do literárního, nýbrž i do společenského vývoje.

Z toho důvodu je třeba si povšimnout parodie. Je to útvar velice starý, hojně pěstovaný, avšak dosud málo probádaný a zpravidla chápaný jen jako zbraň literární polemiky. Zapomíná se, že parodie bývala též nástrojem společenské kritiky a že v této funkci, jak se zdá, silně zapůsobila na vývoj satirické literatury.

Satiru jako zvláštní literární druh vytvořil římský básník C. Lucilius (asi 180–102), avšak literatura, projevující svůj odmítavý postoj k rozmanitým společenským jevům tím, že je zesměšňovala, existovala již mnohem dříve. Potvrzují to jednak dochované památky, jednak teoretikové.

Osobně útočný, polemický tón charakterizuje nejen lyriku *Archilochovu*, nýbrž i *Anakreonta*, jak dosvědčuje zlomek básně na zbohatlého rozmařilce Artemona. Stará attická komedie navázala na ionské jambografy, zejména na Archilocha a stala se nástrojem veřejné kritiky i osobní satiry, pranýřující jak mravy občanů, tak veřejnou činnost státníků, filosofů i básníků. Živé psané diatriby, probírající zásady praktické morálky, rovněž používaly výsměchu, stíhající společenské zlořády a lidské slabosti a nedostatky.

Platon, ač v *Ústavě* vyloučil z ideálního státu veškeré básnictví kromě hymnů na bohy a chvalo zpěvů na dobré muže,¹ v *Zákonech* přiznával výchovný význam komedie, „nebot bez věcí směšných nelze poznati vážné a vůbec bez opaku opak“.² *Aristoteles* v *Poetice* upozorňuje, že činy lidí nízkých stíhá nejen jambická poezie a komedie, nýbrž i parodie.³

Používala tedy satirická literatura rozmanitých slovesných tvarů, než vystoupil C. Lucilius se svou sbírkou *Saturae*. Název *satura* uvedl do literatury již Q. Ennius (239–169), chtěje tak upozornit na obsahovou a formální pestrost svých básní. Na rozdíl od něho naplnil Lucilius část svých skladeb temperamentní a bezohlednou kritikou současné společnosti a vytvořil tak nejen nový slovesný tvar, nýbrž i společný název pro literaturu podobného zaměření jako jeho bojovné verše. Název *satira*, vyvolávající původně představu hojnosti a rozmanitosti, jakoby shrnoval a současně naznačoval příští výboje satirického projevu.

Obhajuje se proti výtkám, že je ve svých satírách zlomyslně utrhačný, *Horatius* upozorňoval, že stejně si počínal Lucilius:

Eupolis atque Cratinus Aristophanesque
poetae
atque alii quorum commoedia prisca
vivorumst.

Básníci řečtí, již komedii pěstili starou,
Eupolis, Kratinos, Aristofanes a ostatní
všichni,

si quis erat dignus describi, quod malus
ac fur,
quod moechus foret aut sicarius aut
alioqui
famosus, multa cum libertate notabant.

Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus
mutatis tantum pedibus numerisque; facetus,
emunctae naris, durus componere versus.

Nam fuit hoc vitiosus: in hora saepe
ducentos,
ut magnum versus dictabat stans pede
in uno;
cum flueret lutulentus, erat quod tollere
velles;
garrulus atque piger scribendi ferre
laborem,
scribendi recte;
 (Sat. I., 4., v. 1–13.)

byl-li kdo hoděn být jako ničema ztepán
a zloděj,
cizoložník neb úkladný vrah neb čímkoli
jiným
zlopověstný, ty s velikou přímostí kárali
všechny.
Zcela závislý na nich je Lucilius, v jich
stopách
kráčel, jen rozměr změňv a rytmus;
byl utipného ducha,
vytříbeného čichu, však drsný v skladbě
svých veršů.
Neboť tuto měl vadu, že v hodině často
i dvě stě
veršů složil, je z rukávu sypaje, jak by to
div byl.
Plynul jak zkalený proud a přál sis
odstranit leccos;
žvatlavý byl a líný, by vydržel lopotu psaní,
správného totiž,

Horatius v těchto verších jednak přísně kritizuje svého předchůdce, jednak nastiňuje rodokmen satirické literatury; její počátky hledá ve staré attické komedii, tedy v V století před n. l. Ač měl Horatius četné výhrady proti uměleckým postupům Luciliovým, nemínil jej snižovat a uznával jeho prvenství:

Hoc erat, experto frustra Varrone Atacino
atque quibusdam aliis melius quod
scribere possem,
inventore minor; neque ego illi detrahere
ausim
haerentem capiti cum multa laude coronam.

(Sat. I., 10., v. 46–49.)⁴

Tento druh svůj bych lépe snad vzdělávat
uměl než Varro
Atacký, jenž se oň pokoušel marně
i někteří jini,
třeba jsem menší než tvůrce jeho
a netroufal bych si
chtít mu strhovat věnec, jenž se slávou
na hlavě tkví mu.

Zmírniv útočnost Luciliovy kritiky, dal Horatius svým satírám zcela neutrální název *Besedy* (*Sermones*) a vytříbil je po stránce formální. Luciliovu břitkost obnovili Persius a Juvenál, na něž především navázala novolatinická satira.

Takový je ve vší stručnosti historie jednoho z tvarů satirické literatury, totiž básně výsměšného, útočného obsahu, složené daktylským hexametrem, používající živé, nenucené mluvy. Tato veršovaná satira, kterou Quintilian prohlásil za útvar čistě římský,⁵ vystupovala pak v příručkách jako hlavní představitelka satirické literatury.

Zdá se, že se v moderních literaturách historie zhruba opakovala. Všude nacházíme satiricky vyhočená díla, avšak Antonio Vinciguerra (+ 1502) prý byl první, jenž psal satiry v moderním jazyce.⁶

Stojí-li na prahu řecké literatury jambická, tj. posměšná píseň, přicházejí-li po Iliadě a Odyssei jejich parodie v Batrachomyomachii a Margitovi, tvoří-li parodie významnou složku v staré attické komedii, shledáváme, že ve středověké latinské literatuře hrála parodie a posměšná píseň rovněž vynikající úlohu. Ponechávajíc stranou píseň, povšimneme si parodie, která je přitažlivá i dnes a která má, jak se zdá, významný podíl ve vývoji satirické literatury.

Způsob satirického projevu je určován dobou, literární tradicí a osobností autora. Satira musí být aktuální, aby měla žádoucí účinek. Rychlou a přímou reakcí na jevy a události umožňuje parodie, neboť se opírá o hotové kompoziční schéma, hotové obrazy, výrazové prostředky, eventuálně též o metrický půdorys a rýmy své předlohy. Parodie může též počítat s tím, že na pozadí známého textu bude nový obsah tím ostřeji vnímán. V dobách, kdy literatura byla zcela ve vleku ideologie vládnoucí třídy, nabízela se parodie jejich projevů sama sebou, neboť útočila na nepřítelce a porážela ho jeho vlastní zbraní. Ve středověku byla vedoucí silou církev. Jak se dostala k moci a proč se útočilo především na ni, vysvětluje Engels: „Středověk se vyvinul na úplném úhoru. Stará civilizace, stará filosofie, politika a právní vědy byly smeteny, aby se

ve všem začalo od počátku. Křesťanství a pár polozbožených měst, v nichž zanikla veškerá civilizace, to bylo to jediné, co se převzalo z trosek zaslého starého světa. Následek byl, že se jako na všech původních vývojových stupních kněží zmocnili monopolu intelektuálního vzdělání, a tím dostalo vzdělání samo podstatně teologický ráz. V rukou kněží zůstaly politika a právnictví, stejně jako všechny ostatní vědy byly pouhými odvětvími teologie a byly pěstovány podle stejných zásad, jako platily v teologii. Církevní dogmata byla zároveň politickými axiomaty a citáty z bible měly u každého soudního dvora moc zákona. I když se vytvořil zvláštní právníký stav, zůstala právní věda ještě dlouho pod poručnictvím teologie. A tato svrchovanost teologie v celé oblasti intelektuální činnosti byla zároveň nutným důsledkem postavení církve jako nejobecnějšího shrnutí a sankce tehdejšího feudálního panství. Je jasné, že se tím všechny všeobecně vyslovené útoky proti feudalismu musely stát především útoky proti církvi, všechny revoluční, společenské a politické doktriny musely být zároveň a převážně teologickým kacířstvím. Aby tehdejší poměry přestaly být nedotknutelné, bylo třeba strhnout jim svatozář.⁷ Příznaky nespokojenosti s církví se objevovaly velmi brzy, jak dosvědčují už satiry od 11. století, mající formu parodie. Parodující vše, co nějak souviselo s církví, autoři, většinou neznámí, vtípně odhalovali křiklavé rozpory mezi učním církve a její vlastní praxí. Tak vznikla nejedna, někdy spíše humorně laděná, jindy opět značně jízlivá parodie biblických textů, modliteb, obřadů, výnosů apod.

Hamižnost římské kurie pranýřovalo *Evangelium podle marky stříbra* (*Evangelium secundum marcos argenti*). Na kupčení s ostatky a na rozmařilý život vyššího duchovenstva zaútočil *Garsiův traktát* (*Tractatus Garsie Tholetane, ecclesiae canonici de reliquiis preciosibus martirum Albini atque Rufini*), v němž se vypravuje o cestě arcibiskupa z Toleda, který prý nesl nepapeží drahocenné ostatky světců Albina a Rufina, ale ve skutečnosti si chtěl koupit hodnost papežského legáta v Akvitanii. Parodie napadala přímo papeže Urbana II. (1088–1099), velkého ctitele uvedených světců, tj. zlata a stříbra. Zachovaly se též listy, v nichž Lucifer nebo Belial děkuje duchovním za zásluhy, které si získali o pekelnou říši, obětující Venuši neméně než Mamonu. Kněží a jejich konkubiny jsou zesměšněni v parodii zasedání, na němž protestují proti kněžskému celibátu (*Clerus et presbyteri nuper consedere, Alias cum synodum clerus celebraret*). Život jeptišek ironizuje výnos z listáře Jindřicha z Isernie, v němž jsou vyzývány k pohlavním bezudnostem (*Presbyter Johannes, dei cupidinis gratia et ferventis libidinis incentivo sacri Ypocratici quondam imperii Cesar augustus Luciae, venerabili abbatissae Cacunacensi*). Církevní klatbu paroduje zdánlivě žertovná skladba, ač se v ní může skrývat osten, že církev často pronásledovala klatbou kdejakou malíčkovost (*Raptor mei pilei morte moriatur*).⁸ Na latinské parodie pak navazovaly skladby v jazyce národním, jak dosvědčují např. staročeský *Mastickář*, parodující ve verších 276–318 muzejního textu scénu Kristova vzkrášení.⁹

Zvláště zajímavé příklady toho, že ve vývoji satiry sehrála důležitou úlohu parodie, přináší literatura ruská.

V ruské literatuře setkáváme se s pojmenováním satira až u A. K a n t e m i r a (1709–1744), jenž v předmluvě o satire neopomenul zdůraznit své prvenství: „Čitateľjam moim ostavlaju sudit', skolko ja sem opyte novogo na našem jazyke sočinenija preuspel“.¹⁰ Ve skutečnosti však najdeme satiricky vyhrocené verše již v díle S. P o l o c k é h o (1629–1680), např. *Mnich, Kupci* (*Monach, Kupectvo*) aj. Přibližně z téže doby, tj. z druhé poloviny 17. století pochází řada anonymních satirických skladeb. Jejich vydavatelka V. P. A d r i a n o v a - P e r e t c o v á¹¹ soudí, že lze hovořit o satirickém směru v ruské literatuře 17. století.¹² Z hlediska naší hypotézy o úloze parodie ve vývoji satirické literatury je zajímavé, že uveřejněné památky jsou vesměs parodie.

Protějšek k západním parodiím církevních obřadů a textů (např. hráčská a pijácká mše) tvoří *Svátek bratří z mokré čtvrti*, neboli *Krčemné bohoslužby* (*Prazdník kabackich jaryžek ili Služba kabaku*), parodující pravoslavné bohoslužby, konané na počest nových světců, mučedníků opilství. Využívaje církevních zpěvů, rozvíjí autor v průběhu parodovaných bohoslužeb téměř apokalyptický obraz pijáctví, jemuž propadají představitelé všech společenských vrstev, muži i ženy. Bohoslužby uzavírá legenda, zachovávající pečlivě tradiční kompozici a styl hagiografické literatury. Šabloně církevní legendy odpovídá neméně šablonovitě se

rozvíjející příběh pijákova života, jeho postupného úpadku. Nejde tu však jen o parodii církevních obřadů a literatury, nýbrž též o smělý útok na carskou krčmu, v níž neznámý autor vidí hlavní příčinu hromadného opíjení a zbídačování obyvatelstva. Od poloviny 16. století byl prodej lihovin v rukou vlády a příjem z krčem tvořil velmi podstatnou položku v důchodech carské pokladny. Nájemci krčem se ovšem všemožně přičiňovali, aby krčmy vynášely jak státu, tak jim. Odvážný útok neznámého satirika byl zřejmě velice aktuální. Jak uvádí Adrianová-Peretcová, zhoubného vlivu krčem si povšiml již J. Križanič (Očerki, 34–36); zajímali se o ně i představitelé cizích vlád, neboť na jejich výnosnost upozorňují ve svých relacích, charakterizující hospodářské poměry v Rusku.¹³

Formální zbožnost zesměšňuje *Vypravování o kohoutovi a lišce* (Skazanije o kure i lisice), vydatně používající citátů z bible, patristické a legendární literatury.

Povídka o popu Sávovi (Skazanije o pope Savve i o velikoj jeho slave) vypravuje o duchovním, jenž měl připravovat vesnické kandidáty kněžství na jejich budoucí povolání. Hamizný pop však přijímal pouze dary a peníze, které propjel, a své žáky místo přípravy nutil, aby pro něho pracovali v zahradě. Nakonec se dostal do vězení, kde za trest, přikován na řetěz, přeséval mouku pro patriarchovu pekárnu. Závěr této proticírkevní satiry tvoří jednak parodie lidových pláčů nevěsty, jednak církevního zpěvu zv. ikos.

O nemravném životě latinských klášterníků vyprávějí četné povídky v Dekameronu a Heptameronu, pranýřuje jej nejedna satira, např. parodující *Pašije jakéhos černého mnicha k vůli prostopášnosti* (Passio cuiusdam nigri monachi secundum luxuriam).¹⁴ Ruské mnichy si bere na mušku *Kaljazinská suplika* (Kaljazinskaja čelobitnaja), v níž satirik obratně použil ustálené formy žádosti. Nespokojení mniši si v ní stěžují arcibiskupovi na přísného archimandritu a prosí o jeho odvolání. Satirický účinek skladby je zdařile vystupňován rozvíjením protikladu mezi klášterními předpisy, na jejichž dodržování trvá představený, a zhýralým životem mnichů, vyličeným jimi v žádosti s neskrývaným cynismem. Nahlédneme-li do Stoglavu a přečteme-li si některé otázky, které car Ivan Hrozný předložil církevnímu sněmu r. 1549, vidíme, že se situace v klášteřích nijak podstatně nezměnila a že neznámý satirik ani příliš nenadsazoval.

Velmi populární byly v Rusku jako na Západě skladby, v nichž první písmena v řádku nebo strofě tvořila abecedu (např. Cantio alphabetica de mulieribus).¹⁵ Vedle modliteb, z nichž nejstarší je abecední modlitba (azbučnaja molitva) Konstantina, biskupa bulharského, to byly rozmanité výkladové abecedy, upravené buď jako slabikáře, nebo jako encyklopedie různých poznatků. Někdy se tímto způsobem zpracovávala i známá literární díla, např. *Alexandreis*, Veršovaný román (Roman v stichach) aj. Tohoto postupu použil autor *Abecedy o nahém a nebohatém člověku* (Azbuka o golom i nebogatom čeloveke). Vylíčil v ní smutný osud mladíka ze zámožné rodiny, jenž osiřev upadl do bídy a začíná si uvědomovat majetkovou nerovnost. Autor tímto způsobem upozorňuje na vzrůstající rozporny mezi „lepšími“ lidmi a chudinou.

Na soudní nešvary se útočilo snad již od dob Aristofanových. Z ruských satir na soudnictví je zvláště zajímavá parodie soudního přelíčení *Opis soudního jednání, jak se soudil cejn s jezdíkem o rostovské jezero a řeky* (Spisok s sudnogo dela, kak tjagalsja lešč' s jeršom o rostovskom ozere i o rekach). Učinniv hrdiny sporu ryby a reprodukuje věrně všechny soudní zvyklosti, zaútočil satirik na

velice konkrétní zlořády feudálního soudnictví v 17. století, kdy spory o půdu a právo na její držení byly velmi časté.

Parodujícím receptům v latinské literatuře, např. proti holohlavosti (*Carmen nobilissimum de calvitio curando*)¹⁶ nebo proti bolení žaludku svatého Petra (*Receptum pro stomacho s. Petri*)¹⁷ odpovídá v ruské literatuře *Lékopis, jak léčit cizince* (Lečebník, kak lečit inozemcev). Paroduje jak skutečné recepty, tak lidová zařikání, dává autor současně ve své satíře průchod nechuti domácího obyvatele k cizincům.

K textům, otištěným r. 1937 Adrianovou-Peretcovou, lze připojit další. Vzorné dopisové formuláře paroduje *Dvorné posláni nepříteli* (Poslanije dvoritelnoje nedrugu),¹⁸ v němž autor, zachováváve všechny předepsané zdvořilostní obraty, zle doráží na úplatného adresáta.

Svatební smlouvy, v nichž se zevrubně vypočítává vše, co dostane nevěsta, paroduje *Soupis výbavy* (Rospis' o pridanom);¹⁹ současně zesměšňuje i rozmanité podvody, k nimž přitom docházelo. Chtějící se pochlubit bohatým vybytím před svatebními hosty, rodiče rádi nadsazovali. Temu v parodii odpovídá výčet neexistujících nebo nepravděpodobných věcí, jako dvě dojně kočky, čtyřicet soudků nasolených žab, jilmové krajky apod.

Neobyčejně zajímavý je též politický pamflet z doby Petrovy *Politické knihy, které se prodávají v Haagu* (Knigi političeskije, kotoryje prodajutsja v Gage).²⁰ Autor použil formy knižního katalogu, aby podal velmi kousavou charakteristiku politické situace a zaútočil hlavně na Vatikán, Francii, Anglii a Holandsko.

Ač Kantemir uvedl do ruské literatury klasickou veršovanou satiru, nevypudil z ní parodii. Žila dále v lidové slovesnosti, jak ukázala V. K u z' m i n o v á,²¹ i v literatuře psané. Používal jí s oblibou i sám vydavatel Kantemirových satir básník B a r k o v, jehož *Tragické drobnosti* (Tragičeskije bezdelki) zdařile zesměšňovaly Sumarokova. Letmý pohled do satirických časopisů N o v i k o v a stačí, abychom se přesvědčili, jak všestranně a důmyslně obměňoval jejich vydavatel tento osvědčený satirický postup. Také F o n v i z i n se občas uchýloval k parodii, např. ve *Všeobecné dvorní mluvnici* (Všeobščaja pridvornaja grammatika), v níž satiricky využil mluvnických výkladů ke kritice dvora carevny Kateřiny II. Tento postup byl rovněž velice populární už v latinské středověké satíře.²²

Parodující vybudovala si ruská satirická literatura bohatou tradici nejen tvarů, uměleckých postupů a výrazových prostředků, nýbrž i pokrokových myšlenek a ideálů. Vycházejíce z ní a rozvíjejíce ji, velcí ruští satirikové překonali těsný rámec parodie určitého tvaru a vytvořili díla, udivující jak šíří a hloubkou záběru, tak pronikavostí satirického postřehu a sugestivností podání.

Hypotéza o parodujícím stadiu ve vývoji satirické literatury se zájemci o starší literaturu přímo nabízí. Ruská literatura skýtá v tomto směru zvláště zajímavé doklady. To nás ovšem nesmí svést k ukvapeným závěrům. Bude třeba řady dílčích srovnávacích studií, než budeme s to dokázat, že ve vývoji satirické literatury bylo údobí, kdy parodie byla její hlavní zbraní.

POZNÁMKY

¹ V Ústavě hovoří Platon o básnictví v 3. a 10. knize. Výslovně zde říká: „ale pamatuj, že z básnictví jest přijmouti do obce jediné hymny na bohy a chvalo zpěvy na dobré muže“. Srov.: Platon, *Ústava*. S užitím překladu Emanuela P e r o u t k y přeložil Dr. František N o v o t n ý. Praha 1921, str. 360.

¹ Citováno podle F. Novotného, *O Platonovi*. II. Praha 1948, str. 287.

³ „Poesie se tak rozdělila podle povahy těch, kdo ji pěstovali, neboť vážnější básníci napodobovali krásné činy a jednání takových lidí, kdežto básníci lehkovážnější povahy činy lidí nízkých, skládající nejprve písně hanlivé...“ „Například Homeros líčil lidi lepší, Kleofon obyčejné, Hegemon z Thasu, jenž složil parodie, a Nikocheros, básník Deiliady, horší.“ Srov.: *Aristoteles, Poetika*. Přeložil, úvod a poznámky napsal Antonín Kříž. Praha 1948, str. 29, 27.

⁴ Srov. Q. *Horatius Flaccus, Satiren*. Erklärt von Adolf Kiessling. Dritte Auflage besorgt von Richard Heinz. Berlin 1906, str. 55–56. *Quintus Horatius Flaccus, Satiry*. Přeložil Otakar Jiráni. Praha 1929, str. 29, 49.

⁵ „Satira quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus Lucilius...“ Srov.: *M. Fabii Quintiliani Institutiones oratoriae libri duodecim*. Lipsiae 1866, str. 161.

⁶ Pod r. 1495 je uvedeno: „Vinciguerra: Satire (les premières en une langue moderne).“ Srov. Répertoire chronologique des littérateurs modernes publié par la commission internationale d'histoire littéraire moderne. Sous la direction de Paul van Tieghem. Paris 1935, str. 20.

⁷ B. Engels, *Německá selská válka*. Svoboda, Praha 1950, str. 36.

⁸ Z bohaté literatury předmětu upozorňuji především na díla, v nichž je uvedena další literatura: Paul Lehmann, *Die Parodie im Mittelalter*. München 1922 (= Lehmann, Parodie). — Paul Lehmann, *Parodistische Texte. Beispiele zur lateinischen Parodie im Mittelalter*. München 1923 (= Lehmann, Par. Texte). — M. Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. I.—III.* München 1911 — *Carmina Burana*. Mit Benutzung der Vorarbeiten Wilhelm Meyers kritische herausgegeben von Alfons Hilka und Otto Schumann. Heidelberg I.—II. 1930, 1941. — Jan Vilikovský, *Latinská poesie žánrová v Čechách*. Bratislava. Sborník filosofické fakulty university Komenského, r. VIII, č. 61 (2).

⁹ V. Černý, *Od Bonifantů k Mastičkářům*. Sborník historický IX. ČSAV Praha 1962, str. 109.

¹⁰ A. Kantemir, *Sobranije stichotvorenij*. Leningrad, Sovetskij pisatel, 1956, str. 422.

¹¹ V. P. Adrianova-Peretc, *Očerki po istorii satiričeskoj literatury XVII. veka. AN SSSR, M.—L. 1937* (= Očerki). Nové vydání z r. 1954, *Russkaja demokratičeskaja satira XVII. veka* jsem, bohužel, neměla v rukou.

¹² „Satiričeskij zamysl i rjad obščich kompozicionnych i stilističeskich svojstv sblizajut vse perečislenyje pamjatniki i dajut nam pravo govorit' o celom svojeobraznom literaturnom napravlenii v obščem potoke literaturnych javlenij vtoroj poloviny XVII. veka. Očerki, str. 252.

¹³ P. Pekar'skij, *Markiz de-le-Šetardi v Rossii*. Spb. 1862, str. 22.

¹⁴ Zapsal si ji Oldřich Kříž z Telče a otiskl ji J. Fejfalik, *Studien zur Geschichte der altböhmisches Literatur*. V. Wien 1861, str. 57–58 (= Fejfalik, Studien).

¹⁵ Uveřejnil J. Fejfalik, *Studien*, str. 48–50. Nejnověji vyšel lat. text s českým překladem R. Krátkého v knize *Písňě žáků darebáků*, Praha 1948, str. 118–123.

¹⁶ Lehmann, *Par. Texte*, str. 172–173.

¹⁷ Lehmann, *Parodie*, str. 101.

¹⁸ *Demokratičeskaja poezija XVII. veka*. Vstupitel'naja stat'ja V. P. Adrianovoj-Peretc i D. S. Lichačeva. M.—L. Sovetskij pisatel, 1962, str. 115–116 (= Dem. satira).

¹⁹ *Dem. satira*, str. 119–120.

²⁰ Pamflet otiskl po prvé P. Pekar'skij, *Nauka i literatura v Rossii pri Petre Velikom*. Spb. 1862, t. II, str. 605–607. Znovu jej uveřejnil a rozebral S. A. Rejser v příloze knihy T. A. Bykova — M. M. Gurevič, *Opisanije izdanij graždanskoj pečati*. AN SSSR, M.—L. 1955, str. 541–563.

²¹ Srov. V. D. Kuz'mina, *Neizvestnyje proizvedenija russkoj demokratičeskoj satiry XVIII. veka*. Izvestija AN SSSR. Otd. literatury i jazyka. M. 1955, t. XIV, str. 374–383. — Táž, *Parodija v rukopisnoj satire i jumoristike XVIII. veka*. Zapiski Otdela rukopisej Gosud. Biblioteki SSSR im. V. I. Lenina, vyp. 17, Moskva 1955, str. 145–156.

²² Lehmann, *Parodie*, str. 75, 112, 152.

Роль пародий в развитии сатирической литературы

Автор статьи выдвигает гипотезу, что пародия сыграла выдающуюся роль в развитии сатирической литературы.

Сатирическая литература существовала раньше, чем римский поэт Луцилий создал сатиру как особый литературный жанр, давший впоследствии название целой сатирической литературе. Сатира должна быть злободневной, чтобы действовать. Быстрой реакцией

способствует пародия, и во времена, когда литература находилась под исключительным влиянием правящих классов, пародия предлагалась сама собой. Если на пороге греческой литературы стоит насмешливая песенка рядом с пародией эпики (Батрахомыомакhia, Маргитес), то в средние века история повторилась, и литература в сатирических целях пародирует все, что находится в какой-либо связи с церковью.

С точки зрения данной гипотезы особый интерес представляет русская литература. Кантемир ввел сатиру в русскую литературу, но сатирические памятники пародийного характера относятся уже к XVII в., напр. Праздник кабацких ярыжек или Служба кабаку, Калязинская челобитная и др. Хотя Кантемир ввел сатиру в русскую литературу, она не вытеснила из нее пародию, как доказывает напр. творчество Новикова, Фонвизина и др. Пародируя создала русская литература богатейший арсенал художественных приемов и прогрессивных идей, развитых впоследствии великими сатириками. Разбив тесные рамки пародии определенного жанра, они создали произведения, поражающие широтой охвата, пронизательностью взгляда и выразительностью языка.

Хотя гипотеза о пародирующем этапе в истории развития сатирической литературы прямо навязывается, и хотя русская литература дает интересные примеры в ее пользу, нельзя из этого делать поспешный вывод. Придется еще изучить множество материалов, чтобы сказать, что в истории сатирической литературы было время, когда она пользовалась пародией, как своим главным оружием.

M. K.

Die Rolle der Parodie in der Entwicklung der satirischen Literatur

Im vorliegenden Aufsatz wird die Hypothese aufgestellt, dass die Parodie eine wichtige Rolle in der Entwicklung der satirischen Literatur gespielt hat.

Die satirische Literatur existierte schon vor dem römischen Dichter Lucilius, der die Satire als eine besondere literarische Gattung geschaffen hatte und die dann später der gesamten satirischen Literatur den Namen gab. Die Satire muss aktuell sein, um zu wirken. Eine rasche Reaktion ermöglicht die Parodie und in den Zeiten, in denen die Literatur völlig im Banne der herrschenden Ideologie befangen war, sich die Parodie von sich selbst dar. Wenn an der Schwelle der griechischen Literatur neben dem Spottlied Parodien von Epen stehen (Batrachomyomachia, Margites), so wiederholt sich die Geschichte und die mittelalterliche Literatur parodiert alles, was irgendwie mit der Kirche zusammenhängt.

In dieser Beziehung ist die russische Literatur besonders interessant. Erst Kantemir führte die Satire in die russische Literatur ein, aber satirische, auf der Parodie fussende Denkmäler stammen schon aus dem XVII. Jahrhundert, z. B. Das Fest der Saufbrüder, die Erzählung von Jorsch Jerschowitsch u. a. Obwohl Kantemir die Satire in die russische Literatur eingeführt hatte, verdrängte er die Parodie nicht, wie die Tätigkeit Nowikows, Fonwisins u. a. bezeugt. Mit Hilfe der Parodie baute sich die russische Literatur eine reiche Tradition von Formen, Ausdrucksweisen und progressiven Ideen auf, an die dann die grossen Satiriker anknüpften.

Obwohl sich die Hypothese von dem parodierenden Stadium in der Entwicklung der satirischen Literatur jedem aufdrängt, der sich mit der älteren Satire befasst, wird es noch viel Studium erfordern, bevor sie entweder allgemein anerkannt und aufgenommen oder verworfen wird.

M. K.

